

MUSIQA MADANIYATI DARSLIKLARIDA MAHALLIY MUSIQA USLUBLARINING JORIY HOLATI VA PEDAGOGIK SHART- SHAROITLARI

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i01.024>

Farangiz Umidbek-qizi Rustamova
Ilmiy rahbar: Nargiza Narimanovna Allayarova
Urganch davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Mazkur maqolada umumta'lim maktablari musiqa madaniyati darsliklarida mahalliy musiqa uslublarning (maqom, folklor, baxshichilik va hududiy ijrochilik an'analari) qamrovi, mazmuni hamda ularni o'quv jarayoniga tatbiq etishning joriy holati ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida amaldagi darsliklar mazmuni, o'quv materiallarining milliy-madaniy identifikatsiyani shakllantirishdagi roli hamda ularni o'qitishda mavjud pedagogik shart-sharoitlar aniqlanadi.

Kalit so'zlar: milliy musiqa merosi, darsliklar tahlili, maqom, folklor, baxshichilik, musiqiy ta'lim, kasbiy kompetensiya, interfaol metodlar

THE CURRENT STATE AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE IMPLEMENTATION OF LOCAL MUSICAL STYLES IN MUSIC CULTURE TEXTBOOKS

Farangiz Umidbek-kizi Rustamova
Scientific supervisor: Nargiza Narimanovna Allayarova
Urgench State Pedagogical Institute

Abstract: This article provides a scientific and pedagogical analysis of the coverage, content, and current state of the implementation of local musical styles (maqom, folklore, baxshichilik, and regional performance traditions) in music culture textbooks used in general secondary schools. The study examines the content of existing textbooks, the role of educational materials in shaping students' national and cultural identity, as well as the pedagogical conditions for teaching these materials.

Keywords: national musical heritage, textbook analysis, maqom, folklore, baxshichilik, music education, professional competence, interactive methods

Kirish

Hozirgi zamon ta'lim jarayonida musiqa va san'at ta'limi alohida e'tiborga ega bo'lib, yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Musiqiy tarbiya faqatgina estetik didni shakllantirish yoki san'atni anglashni rivojlantirish vositasi emas, balki ma'naviy kamolotga yetaklovchi kuchdir. Shu sababli, musiqiy ta'lim tizimida o'qituvchilarni tayyorlash jarayoni nafaqat nazariy bilimlarni, balki vokal ijrochilik kabi muhim amaliy ko'nikmalarni ham o'z ichiga olishi zarur.

Musiqa madaniyati darsligi - sinfda yangraydigan har bir ohangning yashirin "ssenariy"si, darsning ichki dramaturgiyasini belgilab beruvchi matndir. U nafaqat mavzular ketma-ketligini, balki o'quvchining milliy musiqaga boradigan yo'lini ham chizadi: qaysi uslubdan boshlash, qaysi qo'shiq bilan idrokni "uyg'otish", qaysi ritm orqali tanaga hayot baxsh etish, qaysi matn bilan ma'noni ochish. Shuning uchun ham darsliklarda mahalliy musiqa uslublarning joriy holati - bu shunchaki sahifalar statistikasi emas, balki milliy xotiraning maktabdagi nafasini o'lchashdir.

Har qanday ta'lim jarayonining muvaffaqiyati nafaqat mazmun yoki metodda, balki uni amalga oshirishga imkon beruvchi pedagogik shart-sharoitlarda mujassam bo'ladi. Musiqa madaniyati darslarida o'rta sinf o'quvchilarini mahalliy musiqa uslublari bilan tanishtirish ham ana shunday kompleks jarayondir - u o'qituvchi tayyorgarligi, dars muhiti, o'quvchilarning psixologik holati, texnik vositalar, metodik materiallar va eng avvalo ijodiy muhit bilan chambarchas bog'liqdir. Bunday darslarda nafaqat bilim beriladi, balki o'quvchining his-tuyg'usi, estetik qarashi, milliy o'zligini anglash jarayoni uyg'onadi.

O'rta sinf - bu o'quvchining musiqaga munosabati shakllanadigan, didi, tafakkuri va emotsional qabul qilish qobiliyati rivojlanadigan davrdir. Shu bois bu bosqichda yaratilgan pedagogik shart-sharoitlar o'quvchining musiqiy olamiga kirib borish darajasini belgilaydi. Agar sinfda ijodiy muhit, o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasida ishonch, musiqaga nisbatan ijobiy psixologik fon mavjud bo'lsa, har bir ohang, ritm va so'z bola ongida chuqur iz qoldiradi. Aks holda esa, dars quruq mashq yoki takroriy faoliyatga aylanib qoladi.

Mahalliy musiqa uslublarni o'rganish uchun zarur shart-sharoitlar - bu faqat texnik vositalar emas, balki pedagogik muhit, metodik moslashuvchanlik va milliy qadriyatlarga hurmat bilan yondashish madaniyatidir. Darsda har bir o'quvchi musiqani faqat tinglovchi emas, balki ijodiy ishtirokchi sifatida his etishi kerak. Shundagina u Buxoro-Samarqand yoki Xorazm uslublarning ohanglarida yashirin ma'noni sezadi, musiqaning jonli energiyasini his qiladi va uni o'z ichki dunyosi bilan bog'lay oladi. Demak, o'rta sinf o'quvchilarini mahalliy musiqa uslublari bilan tanishtirishning pedagogik shart-sharoitlari deganda, faqat darsning tashkiliy tomoni emas, balki uning ruhiy, estetik va madaniy muhitini yaratish tushuniladi. Chunki

musiqa - bu nafaqat tovushlar tizimi, balki inson ruhining tili, xalq xotirasining ifodasi. Shu tildan to'g'ri foydalanish uchun esa, o'qituvchi ham, o'quvchi ham bir maqsad - milliy ohangni his etish va uni anglash yo'lida hamnafas bo'lishlari kerak.

Mahalliy musiqa uslublarini o'rta sinf o'quvchilariga tanishtirishda "nima o'qitish" savoli ko'pincha "qanday sharoitda o'qitish" savoliga yutqazadi. Aslida esa, mazmun va metodning taqdiri darsning pedagogik shart-sharoitlariga bevosita bog'liq: sinfdagi ruhiy ahvol, o'qituvchining uslubiy va musiqiy savodxonligi, vaqt va sinfxonaning tashkil etilishi, texnik vositalar bilan jonli ijroning muvozanati, baholashning adolatli va motivatsion tuzilishi - bularning har biri ohangning o'quvchi qalbiga yetib borishida ko'rinmas ko'prik bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekistonda mahalliy musiqa uslublari - bu hududning tarixi, tili, urf-odati, marosimlari va adabiy muhitida shakllangan ohang, ritm, lad va ijro odatlarining uyg'un tizimi. Ularning har biri xalq xotirasining musiqiy ko'rinishi, yashash tarzi va dunyoqarashini tovushga ko'chirgan "madaniy iz"dir. O'zbek musiqa madaniyatida, ayniqsa, Buxoro-Samarqand, Xorazm, Farg'ona-Toshkent hamda Qashqadaryo-Surxondaryo yo'nalishlari mintaqaviy uslubning yirik qutblari sifatida namoyon bo'ladi; ular orasidagi farqlar nafaqat tovush materialida, balki estetik ideal, poetik til, sahna odobi va ijro etiketasida ham seziladi.

Buxoro-Samarqand uslubi nafislik va kantilenna bilan ajralib turadi: ohanglar cho'zma frazalarda nafas bilan "yashaydi", intonatsiyada mayin egri chiziqlar hukmron, usul zarblari esa hushyor, ammo haddan ortiq keskin emas. Bu uslubning adabiy an'analari - g'azal va ruboiy poetikasi - musiqaga ma'no qatlamini qo'shib, so'z va ohangni bir butun qiladi. Cholg'uda tanbur, g'ijjak, rubob lirizmi, vokalda talaffuzning pokizaligi va ma'noga sodiqlik ustun. Bu uslubda go'zallik shovqindan emas, ohangning ichki mantiqi va nafas intizomidan tug'iladi; tinglovchi musiqani eshitish bilan birga, uning ma'nosini ichdan idrok etadi.

Xorazm uslubi tamoman boshqacha temperamentga ega: energetika baland, ritmda aniq aksentlar, ohang konturlarida dadil sakrashlar ko'p uchraydi. Bu jo'shqinlik marosim va xalq bayramlari ruhidan, raqsning hayotiy drayvidan kuch oladi. Doiraning qat'iy usullari, tor va changning o'tkir tili, vokalda esa sahna chiqishlari kuchi - bular Xorazm uslubining tabiiy belgilaridir. Uslubning jozibasi intizomdan voz kechmasdan turib, hayotiy quvvatni sahnaga to'liq chiqarishida: ritm qattiq, lekin muzlab qolmagan; ohang yorqin, lekin dag'al emas.

Farg'ona-Toshkent uslubi ko'proq shahar madaniy muhitining nafis sulhiga o'xshaydi: kuylar kuyovonlik bilan oqadi, lirik ohangdorlik va raqsiy yengillik muvozanatda. Bu yerda ashula an'analari bilan zamon ruhining uyg'unlashuvi - timbr, frazalar va dinamikaning ehtiyotkor ishlanishida ko'rinadi. Ansambl uyg'unligi, ovoz bilan cholg'u o'rtasidagi "muloyim muloqot" tomoshabinda

osoyishtalik va samimiyat tuygʻusini uygʻotadi: bu uslubning kuchi aynan shunda - u tinglovchini zoʻravon taʻsir bilan emas, ishonchli ohang bilan oʻziga rom etadi.

Qashqadaryo-Surxondaryo hududlari esa dostonchilik va baxshichilik orqali uslubiy xaritaga epik nafas va ogʻzaki anʻananing kuchli izini qoʻshadi. Bu yoʻnalishda soʻz - voqea, ohang - yoʻl; hikoya ritmi musiqaning ichki zarbida yashaydi. Doira va dutorning quvvati, baxshining ovoz diapazoni, sahnadagi arxetip obrazlar - bular uslubni nafaqat musiqiy, balki dramaturgik tajribaga aylantiradi. Tinglovchi bu uslubda kuy ortidan voqeani kuzatadi, ohang esa hikoya boʻlib oqadi.

Mahalliy uslublarni taʻlim nuqtayi nazaridan koʻrsak, ularning har biri oʻquvchida turlicha kompetensiyalarni uygʻotadi. Buxoro-Samarqand - nafas intizomi, intonatsion noziklik va semantik eshituvni; Xorazm - ritmik barqarorlik, aksentlash va sahna jasoratini; Fargʻona-Toshkent - ansambl uygʻunligi, timbrni boshqarish va lirik ifodani; baxshichilik makoni esa - matn-ohang birligi, xotira va improvizatsiya madaniyatini tarbiyalaydi. Ularni darsga olib kirishda soddalashtirishdan koʻra moslashtirish muhim: 2-4 taktli motivlar, "savol-javob" frazalari, soddalashtirilgan grafik notatsiya va kichik improvizatsiyalar orqali murakkab poetik kod oʻquvchi hissiga yaqinlashtiriladi.

Shuningdek, mahalliy uslublar musiqani yolgʻiz tovush emas, balki madaniy kontekst sifatida koʻrishga chorlaydi: poeziya, marosim, raqs, libos, hunar - bularning barchasi ohangga maʼno beradi. Shu bois darslarda qisqa kontekst "oynalari" - misra, odat, marosim lavhasi - musiqiy tajribani chuqurlashtiradi. Biroq kontekst musiqani bosmasligi, balki unga xizmat qilishi kerak: kamtar kontent, chuqur tajriba. Mahalliy musiqa uslublari xalqning estetik tilida bitilgan tarixiy xotira. Ularni tinglash - oʻtmishni eslash, ijro etish - bugun bilan bogʻlash, yaratish - ertaga yetkazishdir. Shu uchlik birlashganida uslublar muzey eksponatiga aylanmaydi; aksincha, zamonaviy sinfda, sahnada va hayotda yangi hayot topadi. Milliy musiqiy merosning haqiqiy qadri ham shunda: u bizni kimligimizni eslatgan holda, boshqalar bilan muloqotga, yangilik yaratishga va goʻzallikni baham koʻrishga undaydi.

Mahalliy musiqa uslublari oʻzaro farqli tovush tizimlari, ritmik shakllar va ifoda uslublariga ega boʻlsa-da, ularni birlashtiruvchi asos - bu xalq ruhiyati, milliy qadriyatlar va badiiy tafakkur birligidir. Buxoro-Samarqand uslubi - badiiy noziklik, Xorazm uslubi - quvvat va hayotiylik, Fargʻona-Toshkent - lirizm va uygʻunlik, Qashqadaryo-Surxondaryo esa - epiklik va xalqona ogʻzaki meros ifodasidir. Shu bois, ularning oʻrganilishi nafaqat musiqiy bilimni, balki madaniy oʻzlikni anglashni ham chuqurlashtiradi.

Oʻrta sinf oʻquvchilarini musiqa madaniyati darslarida mahalliy musiqa uslublari bilan tanishtirishning pedagogik shart-sharoitlari - bu nafaqat taʻlim jarayonining tashkiliy asoslari, balki darsning ruhiy, estetik va madaniy muhitini shakllantiruvchi omillardir. Musiqa darsi oʻz tabiatiga koʻra hissiyot va maʼnaviyat

uyg'unlashgan maydondir. Shuning uchun ham bu jarayonda muvaffaqiyat faqat o'qituvchi bilimiga emas, balki uning ijodiy muhit yaratish qobiliyati, o'quvchilarga ruhiy yaqinlashuvi, musiqani his ettirish mahoratiga bog'liq bo'ladi.

1-jadval.

Ko'rsatkichlar	Buxoro-Samarqand uslubi	Xorazm uslubi	Farg'ona-Toshkent uslubi	Qashqadaryo-Surxondaryo (baxshichilik)	O'xshash jihatlar
Musiqiy manba	Maqom an'analari, saroy madaniy muhit	Xorazm maqomlari, xalq bayramlari	Shahar ashula va raqs madaniyati	Og'zaki dostonchilik va xalq baxshiligi	Barchasi xalq ijodiyoti va og'zaki an'analarga tayanadi
Ohang xususiyati	Nafis, cho'zma, lirizm kuchli	Kuchli, sakrashli, jo'shqin	Sokin, lirik, muvozanatli	Epik, hikoyaviy, keng nafasli	Har biri o'z hudud ruhini tovush orqali ifodalaydi
Ritm-usul	Yengil, murakkab usullar (6/8, 9/8)	Kuchli aksentli, tez maromli (2/4, 4/4)	Yengil raqsiy, muvozanatli	Epik ohangga mos o'zgarmas ritm	Ritm va usul milliy urf va marosim bilan bog'liq
Ijro uslubi	Nafis, tugal, ifodali vokal va tanbur/g'ijjak asosida	Baland, kuchli ovoz, tor va doira yetakchi	Muloyim, ansambl uyg'unligi, shaharona talaffuz	Baxshi ovozi bilan hikoya bilan uyg'un ijro	Barchasida vokal va cholg'u uyg'unligi saqlanadi
Poetik asos	Klassik g'azal, ruboiy, sufiy she'riyat	Xalqona matnlar, raqs qo'shiqlari	Lirik ashulalar, muhabbat va shahar hayoti	Epik matnlar, dostonlar, xalq hikoyalari	Musiqi va so'z birligi barchasida asosiy o'rin tutadi
Ifoda ruhiyati	Fikrchan, falsafiy, ichki sokinlik	Quvnoq, ijobiy, jo'shqin kayfiyat	Lirik, romantik, osoyishta	Qahramonlik, vatanparvarlik ruhi	Ruhiy holat musiqaning markazida turadi
Cholg'ular	Tanbur, g'ijjak, doira, nay	Tor, dutor, doira	Rubob, dutor, skripka, piano	Dutor, doira, g'ijjak	An'anaviy cholg'ular asosiy ijro vositasi
Ijro maydoni	Saroy, madaniy yig'in, ustoz-shogird muhit	Xalq bayramlari, raqs sahnalari	Shahar konsertlari, ansambllar	To'ylar, xalq yig'inlari, baxshi majlislari	Hammasi ijtimoiy-madaniy hayot bilan uzviy bog'langan
Tarbiyaviy ahamiyat	Estetik did va sabrni tarbiyalaydi	Quvvat, jasorat, faol kayfiyat uyg'otadi	Hissiy muvozanat, uyg'unlikni o'rgatadi	Iroda, vatanparvarlik va xotira tuyg'usini kuchaytiradi	Har biri yosh avlodda milliy g'urur va badiiy didni shakllantiradi

Yuqoridagi jadvalda O'zbekistonning asosiy mahalliy musiqa uslublari - Buxoro-Samarqand, Xorazm, Farg'ona-Toshkent va Qashqadaryo-Surxondaryo o'rtasidagi o'xshash va farqli jihatlar tizimlashtirilgan:

Agar sinfda ishonch, hurmat va erkin fikr almashish muhiti yaratilsa, o'quvchi musiqani faqat tinglovchi sifatida emas, balki ijodkor, his qiluvchi shaxs sifatida qabul qiladi. O'qituvchining ovozi, tana harakati, ko'z qarashi, hatto jim turishi ham dars atmosferasiga ta'sir qiladi - bu jarayonda har bir unurning o'z "ohangi" bor. Mahalliy musiqiy merosni o'qitishda texnik vositalar yoki zamonaviy metodlar muhim bo'lsa-da, asosiy vosita - tirik muloqot, musiqaning qalbdan qalbga o'tishidir. Pedagogik shart-sharoitlarning muvozanati bu o'quvchilarning ruhiy tayyorgarligi, metodik yondashuvlarning mosligi, o'qituvchi shaxsining badiiy ta'siri va sinfning ijodiy muhiti bir-birini to'ldirgan holatdir. Ana shunday holatda o'quvchilar milliy musiqaning mohiyatini chuqur his qiladi, mahalliy uslublarni o'z ichki dunyosi bilan bog'lay oladi. Buxoro-Samarqandning sokin lirizmi, Xorazmning jo'shqin ritmlari, Farg'onaning nozik ohanglari yoki baxshichilikning epik ruhi - bularning barchasi o'quvchida milliy o'zlikni, madaniy g'ururni, go'zallikni his etish qobiliyatini uyg'otadi. Demak, mahalliy musiqa uslublarini o'rganish uchun zarur pedagogik sharoit - bu texnik vositalar, darslik yoki metodik qo'llanmalar majmui emas, balki musiqa bilan yashaydigan muhit, o'quvchini his etishga undovchi ijodiy fazodir. Ana shu fazoda o'qituvchi musiqani o'rgatmaydi - u uni yashatadi, o'quvchi esa uni his qiladi. Shu tarzda musiqa madaniyati darsi o'z mohiyatiga ko'ra inson qalbini tarbiyalaydigan, milliy ruhni mustahkamlaydigan va estetik ongni shakllantiradigan eng go'zal maktabga aylanadi.

Bugungi ta'lim tizimida "Musiqqa madaniyati" fani nafaqat musiqiy savodxonlikni, balki o'quvchilarning ma'naviy-estetik dunyoqarashini, milliy o'zligini anglashini, badiiy didi va ijodiy faolligini shakllantirishni ko'zlaydi. Ayniqsa, mahalliy musiqa uslublari (Xorazm, Farg'ona-Toshkent, Buxoro-Samarqand, Surxondaryo-Qashqadaryo va boshqalar) bilan tanishtirish bu fan mazmunini milliy meros bilan boyitib, tarbiya va ta'lim uyg'unligini kuchaytiradi. Biroq mahalliy musiqa uslublarini darslarda samarali o'qitish o'z-o'zidan yuz bermaydi: u aniq pedagogik shart-sharoitlar tizimi yaratilgandagina kutilgan natijani beradi.

Eng avvalo, mahalliy musiqa uslublarini o'qitishda maqsadning aniqligi va natijaga yo'naltirilgan rejalashtirish muhim shart hisoblanadi. O'qituvchi mahalliy uslublarni darsga "qo'shimcha material" sifatida emas, balki ta'lim natijasini ta'minlovchi asosiy mazmuniy yo'nalishlardan biri sifatida ko'ra bilishi lozim. Ya'ni har bir darsda o'quvchi nimani bilib oladi, qanday eshitish-tahlil ko'nikmasi shakllanadi, qaysi estetik tushuncha mustahkamlanadi va qanday tarbiyaviy g'oya singdiriladi - bular oldindan aniq belgilanishi zarur. Maqsadning aniqligi darsni tizimli, ketma-ket va bosqichli tashkil etishga imkon beradi.

Shuningdek, o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olishdir. O'rta sinf o'quvchilari musiqani ko'proq emotsional-obrazli tarzda qabul

qiladi, biroq aynan shu yoshda tinglab tahlil qilish, farqlash, taqqoslash kabi elementar analitik ko'nikmalar shakllana boshlaydi. Demak, mahalliy musiqa uslublarini o'rgatishda tinglash materiallari o'quvchining idrok imkoniyatiga mos bo'lishi, kuy va qo'shiqlar murakkabligi bosqichma-bosqich oshib borishi, tahlil topshiriqlari esa sodda savollardan chuqurroq mulohazalarga olib borishi lozim. Aks holda o'quvchi musiqani qiziqish bilan emas, majburiyat bilan qabul qiladi.

“Musiq madaniyati” darslarida mahalliy musiqa uslublarini samarali o'qitish uchun pedagogik shart-sharoitlar tizimi - maqsadli rejalashtirish, yosh xususiyatlarini hisobga olish, sifatli audio-baza, interaktiv metodlar, kontekstual va fanlararo integratsiya, differensial yondashuv, o'qituvchi kompetensiyasi, ijtimoiy hamkorlik hamda maqsadga mos baholash mezonlari - uzviy birlikda amalga oshirilishi zarur. Aynan shunday sharoitda mahalliy musiqa uslublari o'quvchining musiqiy tafakkurini boyituvchi, estetik didini tarbiyalovchi va milliy o'zligini mustahkamlovchi kuchli pedagogik vositaga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ibrahimova A. Xorazm dostonchiligining oziga xos xususiyatlari //Hamkor konferensiyalar. - 2025. - T. 1. - №. 18. - C. 157-163.
2. Ixtiyarova X. Folklor raqslari va folklor raqs jamoalari: farg 'ona va xorazm an'analari misolida //Ensuring the integration of science and education on the basis of innovative technologies. - 2025. - T. 2. - №. 12. - C. 71-73.
3. Karomatov F. - O'zbek musiqa san'ati tarixi. - Toshkent: "O'qituvchi", 1983.
4. Kadirberganovna S. N. Xorazm lazgisining tarixi va rivojlanishi //" Yurt faxri". - 2025. - T. 1. - №. 1.
5. Matyakubov B. Dostonlarning musiqiy xususiyatlarini o'rganish. O'quv qo'llanma (I-kitob) Toshkent - 2024. 502 b.
6. Mamadjanova E. Traditional Music of Uzbekistan in the Age of Globalization //국악교육연구. - 2016. - C. 263-276.
7. Yigitalieva S. Musiq sanati tarixi //Ustozlar uchun. - 2025. - T. 71. - №. 1. - C. 200-203.
8. Saidov K. "Shashmaqom-the priceless treasure of world culture"-report on unesco activities //European Journal of Arts. - 2024. - №. 4. - C. 79-82.